

Diac. Gelu Aron

ANTROPOLOGIA DUPĂ CARTEA „FACEREA“

Conflictul antropologilor moderne

Criza concepțiilor contemporane despre om

Lumea contemporană moștenește o gravă disfuncție în plan ontologic. *„Marea tragedie a zilelor noastre nu este nici suferința, nici sărăcia, nici frica, ci sentimentul unei uriașe absențe. Oamenii, și mai ales tinerii, caută cu disperare «ceva», descinzând adesea în ținuturi primejdioase, unde tot felul de slujitori ai «adâncului» le oferă soluțiile cele mai bizare și mai primejdioase»¹. Criza socială, politică, economică, ecologică și chiar culturală de astăzi sunt reflexul pierderii unei identități pe care creștinismul primului mileniu încercase și reușise să o definească prin cele șapte sinoade ecumenice ale Bisericii. Utilizarea de către omul modern a capacităților sale și a lucrurilor înconjurătoare într-o manieră iresponsabilă și irațională ridică un mare semn de întrebare nu numai asupra viitorului umanității, ci și asupra originii acestei crize. Iar răspunsul la ambele întrebări nu poate fi valabil decât în măsura în care el include și soluția ieșirii din criză. Părintele Alexandru Schmemmann spunea că: *„omul modern «a devenit adult», un adult serios până la moarte, conștient de suferințele și alienările lui, dar nu de bucuriile lui, conștient de sexualitatea lui, dar nu de iubire, de știință, dar nu de mister, întrucât el nu știe că există «cer», el nu mai poate înțelege rugăciunea «Tatăl nostru care ești în ceruri», nici afirmația că cerul și pământul sunt pline de slava Lui.»²**

Antropologiile și cosmologiile post-renascentiste și-au văzut ruinate

1. Pr. Ioan Buga, în Prefață la Paul Evdokimov, *Vârstele vieții spirituale*, Ed. Christiana, București, 1993, p. 6.

2. Al. Schmemmann, *Din apă și din duh*, Ed. Symbol, București, 1992, p.3.

edificiile datorită unei autonomizări orgolioase ce refuză prezența Creatorului în viața omului și a întregii lumi. Deși setea de Dumnezeu a rămas aceeași, omul modern a încercat să și-o satisfacă prin cele mai bizare, utopice, precare, fragile și chiar perverse „soluții“ de îndumnezeire. Însăși multitudinea acestor răspunsuri-surogat spune foarte mult despre neautenticitatea și reducionismul ce caracterizează filosofile și ideologiile moderne despre om și natură. Omul a fost *„reduc la nevoile elementare biologice și culturale ale supraviețuirii lui (hrana, reproducerea), la jocul pulsionilor fundamentale create în jurul acestor nevoi, al relațiilor economice, limbajului etc. Funcția integratorie a Revelației a fost uzurpată de metafizică și apoi de ideologie, rezultatul firesc fiind catastrofa umanismelor europene moderne al cărei antropocentrism fragil n-a putut stăvili sinuciderea în masă a omului ca ființă teologică și religioasă, nici ororile omuciderii «industrializate» și dezumanizările de tot felul, care au invadat societățile actuale (drogurile, violența, erotismul exacerb, consumerismul), depersonalizându-le intens.“*³

Deși mai puțin marcat de toate acestea, omul din Răsăritul Europei nu a fost lipsit, mai ales în ultimele două secole, de tentațiile abdicării de la statutul de ființă doxologică ce-și află sens ultim în Dumnezeu. De la ontologia lui Heidegger până la ideologia marxist-leninistă, trecând prin metoda psihanalitică sau filosofia structuralismului, toate aceste doctrine au avut ca rezultat pierderea adevăratului sens al vieții și dizolvarea antropologiei creștine. Această încercare de lichidare a omului își are originea în ispita inițială a autonomizării creației de Creator, astfel că dincolo de lumea sensibilă, nu mai putea exista nimic, omul rămânând singur și neputincios în încercarea de a da o explicație coerentă existenței sale și naturii înconjurătoare.

Devenind reper pentru sine însăși, centru al existenței și al universului, ființa umană caută în epoca modernă să se autodivinizeze, adâncindu-se în abisul *„refuzului orgolios al lui Dumnezeu, al neascultării și al revoltei, al neacceptării păcătoșeniei și creaturalității și al uzurpării funeste a condiției absolute a Creatorului prin asumarea unei atitudini «divine» de dominație magică, tehnico-științifică, culturală ori social-politică asupra existenței.“*⁴

3. Arhid. Ioan Ică jr., *Îndumnezeirea omului, Panayotis Nellas și conflictul antropologilor*, prefață la Panayotis Nellas, *Omul-animal îndumnezeit*, Ed. Deisis, Sibiu, 1994, p. VI.

Consecințele tentativei din cadrul celui de-al doilea mileniu creștin pentru regăsirea paradisului pierdut, fără intervenția și conlucrarea lui Dumnezeu, se descoperă astăzi în relația omului cu semenii și cu Dumnezeu-Însuși.

*„Religia“ puterii și violența cotidiană
în societatea contemporană*

Este un truism a spune că secolul pe care tocmai l-am traversat a fost, poate, cel mai sângeros din toată istoria umanității. Asistăm la una dintre cele mai paradoxale situații, acum, când, pentru a avea sentimentul siguranței și a-și îmbrățișa semenul, omul se înarmează „până-n dinți“ acumulând arsenale ce ar putea distuge planeta nu o dată, ci de câteva mii de ori.

De la explicația psihologică a sentimentului de autoconservare până la cea pur pragmatică a necesității acumulării de capital, trecând prin teoriile social-demografice (șomaj, urbanizare excesivă), scientiste sau neo-gnostice, violența și, implicit, setea de putere și-au găsit mai degrabă justificarea decât rezolvarea. De fapt, la originea acestor manifestări, nu stă altceva decât uitarea de Dumnezeu și împătımirea omului modern prin slavă deșartă pentru progresul științific înregistrat, cu dorința de a posedea cât mai multe bunuri materiale, cu mândria de a fi rege și stăpân absolut al creației, încât el devine măsura și *„legea întregii existențe și a tot ceea ce se întâmplă în raport cu el, după placul lui sau după conveniența sau neconveniența lui.“*⁵ Însă, *„cu ajutorul științei și tehnologiei, omul poate domina lumea, dar fără Dumnezeu nu se mai poate domina pe el, pierde dimensiunea spirituală a propriei existențe și devine violent, sălbatic și exploziv...“*⁶

Porunca iubirii nu-și mai găsește locul într-o lume care neagă și refuză dialogul ca izvor al acestei iubiri, care exaltă pornirile pătimase ale trupului și se lasă condus de propriile instincte iraționale. Atâta timp cât plăcerea și confortul personal sunt mai presus de interesele comunității, conflictul cu cei din jur, cu cei care sunt asemenea mie va fi inevitabil. Binele numai pentru mine nu este bine cu adevărat. Dacă durerea și suferința mea mă fac să-i disprețuiesc pe oameni și pe Dumnezeu, să-i rănesc și să-i violentez, acuzându-i pentru propriile mele patimi și pătimiri, nu voi pricinui decât o

---

4. *Ibidem*, p. IX.

5. Nae Ionescu, *Curs de istorie a metafizicei*, Ed. Anastasia, București, 1996, p. 142.

6. Pr. Dumitru Popescu, *Teologie și cultură*, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1993, p. 139.

și mai mare suferință. Dorința de putere și de acaparare nu poate să conducă decât la nedreptate, în fața căreia, de cele mai multe ori, nu se răspunde prin „întoarcerea celuilalt obraz“, ci prin violența care adâncește și mai mult răul. „Durere“, „suferință“, „dispreț“, „violență“, „putere și acaparare“, „nedreptate“ - ca efecte și tendințe ale întoarcerii privirii omului de la Dumnezeu către lume și plăcerile ei - nu pot fi depășite decât în măsura în care se va reveni la înțelegerea omului ca ființă creată „după chipul lui Dumnezeu“, chemată la comuniune cu Creatorul său, și, prin aceasta, cu semenii. Chiar și după căderea primordială, această sete de absolut și de iubire a omului nu a dispărut. Dumnezeu, în pedagogia Sa, a făcut din moarte, suferință și celelalte roade ale păcatului instrumente de luptă împotriva răului și a rânduit venirea unui Răscumpărător Care să înalțe natura umană la adevărata sa menire: comuniune în iubire față de Dumnezeu și față de oameni.

*Secularizarea sau deplasarea
centrului de greutate al vieții de la Dumnezeu la om*

Vom deschide acest capitol făcând apel la un studiu asupra fenomenului, realizat de părintele Alexander Schmemmann, studiu care beneficiază nu numai de cunoașterea și trăirea în profunzime a teologiei ortodoxe, ci și de experiența exilului occidental al autorului acestuia:

„Într-o societate neseccularizată - singurul gen de societate pe care Ortodoxia l-a cunoscut în trecut - religia și valorile ei constituie criteriul fundamental al întregii vieți a unui individ, un «sistem de referință» suprem la care omul, societatea și cultura se raportează, chiar dacă se îndepărtează de la ea adeseori. Ei pot trăi prin aceleași motivații lumești, dar ei sunt permanent atrași prin religie, fie numai și prin prezența sa pasivă. Astfel, «calea vieții» poate să nu fie religioasă, chiar dacă «filosofia vieții» este cu siguranță religioasă. În societatea secularizată se întâmplă exact reversul: «calea vieții» include religia, «filosofia vieții» o exclude.

Acceptarea secularizării înseamnă, desigur, o transformare radicală a religiei în sine. Ea își poate menține toate formele sale exterioare și tradiționale, dar în interior este pur și simplu o altă religie. Secularizarea, atunci când «aprobă» religia și când îi oferă un loc de onoare în viața socială, face aceasta într-atât încât religia însăși acceptă să devină o parte a viziunii secularizate asupra lumii, o aprobare a valorilor acestei lumi și un ajutor în procesul de realizare a acestora. Și, într-adevăr, nici un cuvânt

nu este folosit mai des de secularism în raporturile sale cu religia, decât cuvântul «ajutor». «Ajută» să aparții unui grup religios, să fii identificat cu o tradiție religioasă, să fii activ în Biserică, să te rogi; «ajută», pe scurt, «să ai o religie». Întrucât religia ajută, ea reprezintă un factor atât de folositor în viața personală și socială, religia trebuie, la rândul ei, să fie ajutată (...) Secularizarea acceptă religia, dar o acceptă în condițiile impuse de ea (s.m. G.A.): ea atribuie religiei o funcțiune, iar dacă religia acceptă și împlinește această funcțiune, este răsplătită cu bogăție, cinstire și prestigiu. «America», scrie W. Herberg, «pare să fie dintr-o dată cea mai religioasă și cea mai secularizată dintre națiuni..., fiecare aspect al vieții religioase actuale reflectă acest paradox: o secularizare universală în mijlocul unei religiozități crescânde...»⁷.

Recunoașterea lui Dumnezeu și totodată refuzarea prezenței Lui în propria viață este gravul paradox al omului societății de astăzi. Respectarea formei, aderarea la norme fără o implicare autentică în viața religioasă, nu reprezintă altceva decât efectul unei înțelegeri greșite a raportului omului cu Dumnezeu, pe care teologia occidentală a promovat-o începând cu perioada scolastică. Mai exact, este vorba despre separația dualistă dintre Dumnezeu și sfera materială datorată interpretării transcendenței lui Dumnezeu ca absență a proniei Sale față de creație. „Dumnezeu mai putea fi conceput, în sens deist (adică izolat în transcendent), ca ultim autor al tuturor lucrurilor, dar nu mai era nevoie să cunoști pe autor personal ca să citești cartea naturii.(...) Rațiunea, astfel înțeleasă, este suverană în lucrarea ei. Ea nu se poate pleca în fața vreunei autorități în afară de cea a faptelor. Nu mai era permis ca Revelația divină, ca vechea Tradiție sau dogma sacră, să aibă dreptul de a controla exercițiul ei»⁸.

Renunțând să se mai închine rațiunii divine și proslăvind propria rațiune, omul devine prizonierul propriei iluzii: că poate să construiască paradisul ceresc chiar aici pe pământ. În ciuda progresului înregistrat în știință și tehnologie, omul nu a evoluat din punct de vedere spiritual, ba chiar a decăzut, trăind permanent cu sentimentul că-i lipește ceva, că finalitatea existenței umane își află sensul dincolo de această lume. E vorba de fapt de nostalgia paradisului, pe care fiecare ființă umană o poartă în sufletul său, chiar dacă

7. Al. Schmemmann, *op. cit.*, p. 20

8. Nae Ionescu, *op. cit.*, p. 145.

9. Arhid. Ioan Ică jr., *op. cit.*, p. VI.

o recunoaște sau nu. Sentimentul singurătății de care se plâng din ce în ce mai mulți oameni astăzi, provine, în majoritatea cazurilor, nu din lipsa unei minime comunicări cu semenii, ci din abdicarea omului modern de la statutul de ființă teologică.

„După refuzul sau reprimarea înțelegerii teologice creștine, de la Renaștere încoace, omul european e un animal în căutarea unei definiții”⁹. Oricum, dorința de îndumnezeire l-a însoțit pe om și după „abdicarea” de la statutul de creștin pe care, pe bună dreptate, îl arborase în perioada Evului Mediu ca singurul salvator. În urma acestei abdicări, omul a crezut că-și face din cultură o „supra-natură” care l-ar deosebi de celelalte viețuitoare. Cu toate acestea, omul și-a dat seama că numai prin cultură nu poate depăși limita implacabilă a morții. În afara „îndumnezeirii” prin cultură, istoria ideilor a înregistrat o largă paletă de „soluții-răspuns” la aspirația către autodivinizare ce a caracterizat și caracterizează modernitatea: de la cele gnostico-mistico-esoterice (meditații yoga, tantra etc., teosofie, antroposofie, guenonism, New-Age-ism) până la cele umaniste de tip psihanalitic sau social-istoric (vezi marxismul), trecând prin relativ recente teorii despre finitudinea ființei umane și refuzul absolutului ca adevărata cale a deificării.¹⁰ Toate aceste paleative la adevărata soluție a îndumnezeirii dată de creștinism sunt semnele mai mult decât evidente ale stadiului de secularizare în care se află contemporaneitatea.

„În sens biblic și patristic «îndumnezeirea omului» (theosis), ca înfiere prin har în care Sfinții Părinți văd scopul existenței umane și al întregii creații, este reversul «înomenirii lui Dumnezeu-Cuvântul» în Hristos, și, ca atare, se opune atât autodivinizării cât și autoumanizării (auto-finitizării) omului european modern.”¹¹ Numai dacă va înțelege că în și prin Hristos se poate împăca atât caracterul creat și, prin urmare, finit al existenței umane, cât și dorința firească de a ținti spiritual cât mai sus, *homo secundus deus* al acestui sfârșit de mileniu va reuși să se elibereze de angoasele, frustrările și obsesiile care au marcat umanitatea în ultimul mileniu, iar secularizarea, ca fenomen de masă, va înregistra un recul neîndoielnic.

*Răspunsul teologiei creștine la criza contemporană,
prin recursul la autenticitatea evanghelică și patristică*

10. *Ibidem*, p. X-XI.

11. *Ibidem*, p. XI.

12. Panayotis Nellas, *Omul-animal îndumnezeit*, Ed. Deisis, Sibiu, 1994, p. 1.

Învățătura creștină ortodoxă despre om păstrează cu fidelitate imaginea pe care Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți au conturat-o asupra acestui subiect încă din primele veacuri ale Bisericii. Omul este înțeles de Părinți ca ființă iconică care-și află adevărul ontologic dincolo de propriul sine - ca ființă creată „după chipul lui Dumnezeu“ și chemată să devină „ asemenea lui Dumnezeu, după har“, care „își realizează existența sa în măsura în care se înalță la Dumnezeu și se unește cu El.“¹². În acest „chip“ se concentrează întregul înțeles al omului și al lumii pe care Dumnezeu i-a dat-o acestuia. Această pecete dumnezeiască îl face pe om să năzuiască continuu către Arhetipul după care a fost creat, Fiul lui Dumnezeu, Logosul divin, Care, la plinirea vremii, S-a Întrupat, arătându-ne nouă modul de existență pentru a atinge îndumnezeirea: „...a fi îndumnezeit, înseamnă, înainte de toate, a asuma liber modul de existență filial al Fiului lui Dumnezeu, a deveni prin har fiu prin Fiul. Întrucât condiția realizării îndumnezeirii e intrarea în modul de existență filial al lui Hristos, ea nu se poate înfăptui decât în Trupul Lui, Care este Biserica. În sens ortodox, biblic și patristic, îndumnezeirea nu poate fi izolată de hristologie și ecleziologie.“¹³

Spre deosebire de Răsărit, Occidentul creștin a înțeles omul și lumea dintr-un punct de vedere „care a plecat mai mult de la datele filosofiei decât de la realitatea Revelației biblice“¹⁴. Dacă în tradiția ortodoxă antropologia se baza pe relația organică dintre natura umană și harul divin, în teologia apuseană a apărut ideea că natura umană a fost creată așa cum apare ea după cădere, dominată când de pulsioni, când de rațiune, echilibrul fiind realizat de harul lui Dumnezeu văzut ca supra-natură. Opoziția atât de discutată în ultima vreme între Răsărit și Occident pornește tocmai de la această înțelegere diferită a caracterului ontologiei umane. „De la Sf. Irineu, trecând prin Capadocieni și Sf. Maxim și până la Sf. Grigorie Palama, tradiția patristică ortodoxă a rămas fidelă intuiției unei relații organice între natura umană, creată după chipul lui Dumnezeu (după chipul lui Hristos) și harul divin de care acesta are nevoie pentru a-și realiza asemănarea îndumnezeitoare și înfietoare cu Dumnezeu, în care își actualizează desăvârșirea ontologică. Dată fiind relația arhetipală între omul rațional (logikos) și Logosul divin,

13. Arhid. Ioan Ică jr., *op. cit.*, p. XII-XIII.

14. *Ibidem*, p. XIV.

15. *Ibidem*, p. XIII.

16. Ep. Jean Kovalevsky, *Taina originilor*, Ed. Anastasia, București, 1996, p. 16.

*întruparea Logosului ar fi avut loc și dacă n-ar fi existat căderea lui Adam, scopul ei fiind unul esențial pozitiv, împlinitor și doar în subsidiar negativ, răscumpărător.*¹⁵

Ținând cont de cele spuse până acum, ne-am propus în lucrarea de față să prezentăm crearea biblică a omului în interpretarea inspirată a Sfinților Părinți ai Bisericii creștine, interpretare ce a stat la baza formulării unei antropologii corecte și conforme Revelației, prin care trăitorul în spațiul răsăritean a fost ferit de crizele și încercările existențiale traversate de fratele său din Occident.

Crearea omului după cartea „Facerea“ a Sfintei Scripturi

Preliminarii

Revelația divină conținută în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție reprezintă în esență Cuvântul lui Dumnezeu către și despre om, ființă creată spre îndumnezeire și comuniune cu Creatorul. Acest adevăr revelat este superior oricărui adevăr formulat de mintea omenească deoarece își are obârșia în Cel care a dat ființă acestei lumi. Biblia începe, firește și logic, cu relatarea creării lumii și a omului într-un limbaj care nu este accesibil oricui. Limbajul sacru al textului biblic nu poate fi pătruns decât în măsura în care viața celui care cercetează acest text este pătrunsă la rândul său de lumina harului Duhului Sfânt, inspiratorul celor ce au scris cărțile Sfintei Scripturi. Iar cunoscătorii desăvârșiți ai Cuvântului lui Dumnezeu nu sunt alții decât Sfinții Părinți ai Bisericii la care vom face apel de-a lungul excursului exegetic prin versetele primelor două capitole ale cărții Facerii, ce relatează despre crearea omului și starea lui primordială.

Mai trebuie spus de la bun început că *„înțelegerea Revelației poate fi imprecisă, aproximativă, în litera și nu în spiritul ei.*¹⁶ Acest lucru nu a fost înțeles de către mulți interpreți moderni ai Sfintei Scripturi, care au susținut diverse teorii conform cărora „simplitatea“ formulării și inadecvarea la descoperirile științifice din ultimul secol sunt argumente ale precarității conținutului și chiar ale relativității adevărului referatului biblic al creației.

17. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omili la Facere*, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1987, p. 49.

18. Apud Ep. Jean Kovalevsky, *op. cit.*, p. 14.

Sfântul Ioan Gură de Aur, în a treia sa omilie la cartea Facerii, explică „simplitatea“ cu care este prezentată originea lumii și a omului prin faptul că: „ (...) pe timpul lui Moise, oamenii erau încă nedesăvârșiți și nu puteau să se ridice la înțelegerea lucrurilor celor mai înalte; de aceea Duhul cel Sfânt a istorisit așa pe toate acestea, coborând limba profetului la puterea de înțelegere a ascultătorilor. Și ca să cunoști că, din pricina nedesăvârșirii minții lor, s-a folosit de acest pogorământ în istorisirea sa, ascultă pe fiul tunetului. Când oamenii au propășit în virtute, Ioan Evanghelistul n-a mai mers pe această cale, ci pe una care ducea pe ascultători la o învățătură mai înaltă. Că, după ce a spus: «La început a fost Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul» (Ioan I, 1), a adăugat «El era Lumina cea adevărată Care, venind în lume, luminează pe tot omul» (Ioan I, 9)¹⁷.

Cât privește neconcordanța unor teze științifice privind apariția universului și a vieții pe pământ cu ceea ce relatează Biblia, mitropolitul Filaret al Moscovei răspunde oricui s-ar putea tulbura din pricina acestui lucru că: „nu încapе vrăjmășie între Biblie și știință, pentru că același Cuvânt, de Care toate au fost făcute și același Duh al Adevărului, întru Care totul există și Care împlinește totul, sălășluiește atât în natura pe care o studiază știința, cât și în Scripturile cercetate de teologie. Numai că a cunoaște Cuvântul și Duhul Adevărului prin intermediul creației sau al Sfintei Scripturi este o trudă lungă și anevoioasă. Pentru că Duhul și Cuvântul nu ni se arată pe dată, dimpotrivă, de multe ori se feresc de curiozitatea noastră. O pricină poate să existe, dar aceasta numai între două neînțelegeri - ceea ce e firesc - cum ar fi între nepriceperea înțelesului duhovnicesc al Bibliei și ignorarea temeiurilor adânci ale ființei create. Iar cunoștințele dobândite până astăzi, fie ele științifice sau teologice, sunt doar niște etape, niște încercări, niște apropieri.“¹⁸

Relativitatea adevărilor științifice este demonstrată și de faptul că ceea ce astăzi este „sigur“, mâine poate fi infirmat de o nouă descoperire. Cercetarea științifică sporește în înțelegerea „infiniului mare“ și a „infiniului mic“, însă nu va putea niciodată să depășească limitele creaturalității; cel mult va putea să intuiască ceea ce este dincolo de această lume. Biblia

19. Vladimir Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, ed. Anastasia, București, 1993, p. 132-133.

20. Pr. Dumitru Stăniloae, interviu în suplimentul „Filocalia“ al revistei „Renașterea“,

oferă în această privință un reper de o exactitate pe care niciun fel de progres sau schimbare a viziunii asupra lumii nu o poate zdruncina. Atunci când intrăm pe tărâmul sacru al Scripturii, trebuie să ne „descălțăm“ de propriile noastre prejudecăți, să ne curățăm mintea de orice gând profan și să-i adâncim înțelesul prin „credință, dragoste și frică de Dumnezeu“. Din acest punct de vedere, chiar dacă astăzi există o concepție despre univers care „prezintă pământul ca pe un atom pierdut în spațiul nesfârșit, în mijlocul altor nesfârșite lumi, Teologia nu va avea nimic de schimbat din istorisirea Genezei, după cum, cu atât mai mult, nu va avea să se preocupe de problema mântuirii locuitorilor de pe Marte. Pentru ea, Revelația va rămâne, prin excelență, geocentrică pentru că se adresează oamenilor, dându-le adevărul care privește mântuirea lor în condițiile proprii realității vieții pământești“.¹⁹

*Omul - taină de necuprins, ființă personală
care, recapitulând în sine întregul univers,
își găsește sensul numai în Dumnezeu*

Înainte de a trece la analizarea și interpretarea textelor referitoare la crearea omului din cartea Facerii, trebuie să facem, în lumina gândirii Părinților Bisericii, câteva precizări care să ne ferească încă de la început de rătăcire. În primul rând, e necesar a afirma că omul, ca și creatură a lui Dumnezeu, rămâne o taină adâncă și de necuprins în ciuda încercărilor multor minți strălucite, dar orbite de trufia propriei înțelepciuni, de a-l defini și a-l restrânge în diferite cadre ideologice. Așa cum spunea părintele Dumitru Stăniloae: „*Omul e o taină de necuprins, de nedefinit, fiecare om este altfel decât altul, așa încât nu poți să reduci viața persoanei la o știință precisă, așa cum pretind oamenii de știință. Fiecare persoană este o mare taină, o taină care mă înalță, care îmi dă o bucurie. De-aș avea lumea toată, dar nu am o persoană atentă față de mine, aș fi cel mai nenorocit om. Deci ce mare lucru este persoana și cine o poate defini? Știința nu cred că mai poate pretinde astăzi să poată defini o persoană.*“²⁰

Ca și încununare a creației, omul este nu numai împărat al lumii, ci și purtător al tainei acesteia, al sensului ei; el este chemat și are respons-

nr. 10/1995.

21. Ep. Kallistos Ware, *Ortodoxia - calea drepte credințe*, ed. Trinitas, Iași, 1993, p. 52.

22. Alexandros Kalomiros, *Sfinții Părinți despre originile și destinul lumii și al omului*, Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 41.

abilitatea în fața lui Dumnezeu pentru modul în care folosește acest dar al împreună-zidirii în creație, al «întrupării» ideii care devine faptă. Astfel, omul nu este doar creat ca boltă a lumii văzute, raționale, ci este și chemat să o transforme în mod creator, pozitiv, axiologic. Pentru el lumea nu este doar un dar, ci și o sarcină. Reunind în ființa sa, în persoana sa, cele două lumi, spirituală și materială, „...în calitate de microcosmos, omul este cel în care lumea își găsește suma. Ca mijlocitor, el este cel prin care lumea este re-oferită lui Dumnezeu. Omul este capabil să poarte acest rol de mediator numai pentru că ființa sa alcătuiește în mod esențial și fundamental o unitate“.²¹

Persoana umană nu este doar parte a unui întreg, ci se manifestă ca plenitudine, ca tot, ca sinteză a lumii create, este o lume înlăuntrul altei lumi. Din această perspectivă, omul nu se poate explica prin sine însuși, sensul existenței sale fiind descoperit numai prin raportarea la însuși Creatorul său. Sfinții Părinți ai Bisericii au atras atenția că orice antropologie care nu este teocentrică/hristocentrică, este lipsită de substanță și adevăr. Omul își află demnitatea și deplinătatea ființei sale numai în Dumnezeu, mai exact, în Persoana Fiului lui Dumnezeu întrupat. „Nu există nici o demnitate în originea omului. Demnitatea e în Creatorul omului, nu în om. Suntem scandalizați atunci când auzim că strămoșii biologici ai omului au fost animale antropoide inferioare, și uităm că Sfânta Scriptură aruncă în fața truției noastre un adevăr încă și mai umilitor: acela că omul a fost creat din lutul pământului, din pulberea unei materii inerte și neînsuflețite“²².

Această idee este formulată de către Sfinții Părinți care au meditat adeseori asupra măreției și finalității existenței umane. În lucrarea sa „Despre alcătuirea omului“ Sfântul Grigorie de Nyssa, antropologul prin excelență al Bisericii Ortodoxe, afirmă: „Am auzit că Dumnezeu a luat țărână din pământ și l-a făcut pe om. Din aceste cuvinte am aflat atât că omul este nimic, dar și că omul este mare. Dacă privim doar firea sa, omul e nimic și lipsit de orice valoare. Dar dacă privim cinstea pe care a primit-o de la Dumnezeu, omul este mare... Când privim ceea ce a luat Dumnezeu pentru a-l face, ce este omul? Dar când privim Creatorul, mare este omul! Astfel, omul este nimic din pricina materiei (din care a fost făcut), și este mare din pricina cinstei pe care a primit-o“.²³

23. Sf. Grigorie de Nyssa, *De hominis optificio*, PG 44, 277-280, apud Alexandros Kalomiros, *op. cit.*, p. 58-59.

24. Sf. Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaimeron*, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1986, p. 172.

Sfântul Vasile cel Mare arată că măreția omului stă tocmai în ceea ce este chemat să devină - cetățean al raiului și casnic al lui Dumnezeu. „*Cum este forma animalelor cu patru picioare? Capul le este plecat spre pământ, privesc spre pânțele și urmăresc să-i facă pântecelui cu orice chip plăcere. Capul tău, însă, este ridicat spre cer; ochii tăi privesc cele de sus. Că dacă vreodată te faci de răs prin patimile trupului, slujind trupului și celor de sub pânțele, te-ai alăturat dobitoacelor celor fără de minte și te-ai asemuit lor. Altă grijă îți este cu cuviință, ție! Să cauți cele de sus, unde este Hristos! (Col. 3,1) Să-ți fie mintea mai presus de cele pământești! Să-ți rânduiești viața după forma pe care ți-a dat-o Dumnezeu! În ceruri să-ți fie viețuirea! (Filip. 3,20) Patria ta cea adevărată este Ierusalimul cel de sus (Evrei 12, 22). Cetățenii și compatrioții tăi sunt cei întâi-născuți înscrși în ceruri (Evrei 12, 23)*“.²⁴

În concluzie, misiunea omului este aceea de a transcende această lume, transfigurând-o și închinând-o lui Dumnezeu, pentru ca, astfel, regnurile inferioare (animal, vegetal, mineral), întregul univers, să devină părtașe slavei a ceea ce va fi „un cer și un pământ nou“.

Introducere în textul cărții „Facerea“

„Facerea“ sau „Geneza“ reprezintă prima dintre cele cinci cărți ale Bibliei care compun ansamblul denumit de iudei Tora (Legea), denumire curentă încă de la începutul erei noastre (Matei 15, 15; Luca 10, 26; 24, 44). Nevoia de a avea copii ușor de mânuit a dus la împărțirea marelui ansamblu al textului Torei în cinci părți egale ca lungime. Această diviziune este atestată anterior erei noastre prin versiunea greacă a Septuagintei (LXX), care a răspândit și noua denumire, aceea de Pentateuh (gr. Pentateuhos/biblos, lat. Pentateuchus: „Cartea în cinci volume“). La începutul erei noastre întocmirea Pentateuhului era atribuită lui Moise, tradiție căreia i se înscriu și Iisus și Apostolii (Ioan 1, 45; 5, 45-47; Rom. 10, 5). Însă tradițiile vechi nu-l numesc explicit pe Moise redactor al întregului text; chiar dacă se amintește „*Moise a scris*“, această remarcă privește întotdeauna un pasaj particular. Acest fapt, precum și numeroase repetiții, dublete, inadvertențe

25. Monumenta Linguae Daco-Romanorum, Genesis, pars I, Tip. Univ. „Al. I. Cuza“ , Iași, 1988, p. 327 (nota 1 la cap. I: *Comentarii la Pentateuh*).

26. Alexandros Kalomiros, *op. cit.*, p. 32-33.

caracteristice textului, au permis, la sfârșitul secolului al XIX-lea, emiterea ipotezei surselor multiple. „Cercetările interdisciplinare - de istorie a culturii și religiei, lingvistice, literare, la care s-a adăugat descoperirea, începând cu 1947, a așa-numitelor «Manuscrite de la Marea Moartă», au stabilit că textele ce stau la baza Pentateuhului, a cărui redactare se întinde pe mai bine de șase secole, provin din patru surse fundamentale: aceea «iehovistă», care îl numea pe Creator Iahve, tradiția «elohistă», în care numele lui Dumnezeu era Elohim, tradiția «sacerdotală», a preoților Templului din Ierusalim, constituită în timpul Exilului și impusă după reîntoarcerea în Israel, și, ultima «deuteronomică», după cartea Deuteronomului, care apare în text după Numerii și se caracterizează printr-un stil amplu și retoric, ca și printr-o doctrină constant afirmată, aceea a poporului ales, elecțiune divină sancționată printr-un pact ce pretinde fidelitate față de legea și cultul lui Dumnezeu, ca și practicarea acestui cult într-un sanctuar unic.”²⁵

Afirmăm de la bun început că lectura cărții „Facerea“, pentru a respecta regulile hermeneuticii biblice și a nu ne rătăci de la interpretarea adevărului revelat, trebuie făcută în relație cu întregul Sfintei Scripturi. Aceasta, deoarece „Facerea“ nu este doar o carte ce consemnează evenimentele petrecute la întemeierea lumii, ci are și un caracter profetic. Raportarea la Noul Testament este cheia adevăratei înțelegeri a Vechiului Testament, în general și a cărții „Facerea“, în special.

Omul - Adam și Omul - Dumnezeu

Așa cum spuneam și mai sus, crearea omului după cartea „Facerea“ nu poate fi explicată fără recursul la hristologia nou-testamentară. Așadar, în Iisus Hristos își află omul adevărata natură, veșnică și necoruptibilă. Fiul Omului, Iisus Cel întrupat este Arhetipul ființei umane. Ontologic, nu Adam cel vechi este modelul lui Adam cel nou, ci în Hristos toate ființele, inclusiv Adam, își află atât modelul original, punctul de plecare, cât și sfârșitul, finalitatea existenței. „Adevărata noastră natură (însă), natura noastră veșnică, nesticăcioasă, slăvită, o avem de la Fiul lui Dumnezeu, Fiul Omului, Iisus Hristos cel Întrupat, Înviat, Înălțat de-a dreapta Tatălui. El a luat asupra Sa natura noastră și ne-a dat-o nesticăcioasă și veșnică, așezând-o de-a dreapta Dumnezeirii, în slavă negrăită.(...) Ceea ce în istorie a venit mai pe

27. *Ibidem*, p. 53.

28. Vladimir Lossky, *op. cit.*, p. 145.

*urmă a fost în realitate la început. Totul a fost creat pentru El. Orice lucru creat a avut, și-și are drept scop real al lui, această realitate*²⁶

Așa cum Adam este părintele naturii noastre biologice, întemeierea ontologică a naturii noastre corupte, Hristos este părintele naturii noastre veșnice. Părinții Bisericii spun că, atât Adam, cât și Hristos au acționat ca o frământătură menită să dospească întreaga creație. *„Adam a acționat ca frământătură a stricăciunii, fiindcă neascultarea sa a ridicat un zid între noi și Dumnezeu. Iisus Hristos a acționat ca frământătură a nestricăciunii, fiindcă ascultarea sa a desființat zidul pe care-l ridicase Adam, îngăduind ca harul lui Dumnezeu să învie firea omului spre nestricăciune*²⁷

Consecințele faptelor lui Adam, ca și cele ale lui Hristos, s-au transmis întregii creații indiferent de spațiu și de timp. Așa cum moartea, ca plată a păcatului săvârșit de strămoșul Adam, și-a întins spectrul asupra întregii umanități, și Învierea lui Hristos s-a transmis atât celor dinaintea Sa, cât și celor ce I-au urmat. Dar Hristos nu numai că a restaurat ființa umană la modul negativ, răscumpărând-o prin ștergerea consecințelor păcatului adamic, ci și la modul pozitiv prin întregirea și înălțarea firii umane mai presus de starea de dinainte de cădere, conducând-o până la îndumnezeire (theosis).

*Primul referat biblic asupra creației omului
(Facerea 1, 26 - 2, 4)*

„Și a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră!”

Acest verset inaugurează seria revelațiilor scripturistice asupra persoanelor Sfintei Treimi. Dumnezeu, Cel unul în Fire și întreit în Persoane, se descoperă aici prin exprimarea voinței Sale unice de a-1 crea pe om după chipul Său, și în vederea împărtășirii veșnice de bunătatea și iubirea Sa dumnezeiască. Gesturile creatoare ale lui Dumnezeu au fost exprimate până la acest verset prin verbe la singular, pentru a arăta voința unică a persoanelor Sfintei Treimi de a aduce de la neființă la ființă elementele lumii văzute, dar și pentru a sublinia, prin contrast cu pluralul utilizat în cazul creării omului, faptul că ființele neînsuflețite și însuflețite nu au fost plăsmuite cu aceeași atenție, de care s-a bucurat, din partea lui Dumnezeu, ființa umană: *„Ca și*

29. Alexandros Kalomiros, *op. cit.*, p. 36-37.

30. Origen, *Contra lui Celsus*, 6.63. PG 11, 1393, apud Panayotis Nellas, *op. cit.*, p. 8.

îngerii care au fost creați în «tăcere», după expresia Sfântului Isaac Sirul, omul n-a fost creat printr-o poruncă dumnezeiască adresată pământului. Dumnezeu însuși l-a plăsmuit din țărâna pământului cu înseși mâinile Sale, adică prin Cuvântul și Duhul Său, după cum spunea Sfântul Irineu, și El (Dumnezeu-Tatăl) i-a insuflat suflare de viață».²⁸

a. Hristos - chip al lui Dumnezeu sau despre originea (arhé) în Hristos a omului

Fundamentală atât în cosmo-antropologia ortodoxă, cât și în hristologie, problema „chipului lui Dumnezeu în om” nu și-a găsit încă la Sfinții Părinți o formulare definitivă sau o definiție clară. Ceea ce însă traversează ca un fir roșu întreaga literatură patristică este ideea conform căreia „chipul lui Dumnezeu, după care am fost creați, nu este o idee abstractă, ci o ființă vie, concretă, Domnul nostru Iisus Hristos, care este Chip al lui Dumnezeu cel nevăzut. Și noi suntem chipuri ale lui Dumnezeu, câtă vreme ne împărtășim din harul Duhului Sfânt, de Trupul Său îndumnezeit, de umanitatea Sa îndumnezeită. (...) Voia lui Dumnezeu a fost aceea ca făpturile Sale să se împărtășească din viața lăuntrică a Sfintei Treimi. (...) Dumnezeu ne-a chemat la propria Sa Cină. El ne-a dat tot ceea ce are El fără excepție, ca să primim prin har tot ceea ce El este prin fire. El ne-a chemat să ne facem dumnezei, să devenim asemenea Lui - desigur prin harul Său, cu alte cuvinte, nu în firea Sa, ci în tot ceea ce ține de Fiul lui Dumnezeu. Iar Fiul cel Unul-Născut al lui Dumnezeu are tot ceea ce are Tatăl Său. (...) E cu neputință a vedea pe Dumnezeu în firea Sa și a rămâne viu. Dumnezeu însă, din dragoste pentru noi, a făcut cu putință vederea Lui, nu însă firea Sa, ci în persoana Sa”.²⁹

De aici trebuie să înțelgem că Logosul nu S-a întrupat din pricina păcatului, căci în acest caz Dumnezeu s-ar fi arătat a fi supus lucrărilor diavolului. Chenoza Fiului lui Dumnezeu prin intrarea în lume și unirea firii omenești cu cea dumnezeiască în Iisus Hristos a fost, așa cum am mai arătat, hotărârea, mai înainte de veci, a Sfatului Dumnezeiesc al Preasfintei Treimi. Întruparea Mântuitorului Hristos s-ar fi realizat chiar dacă îngerii și oamenii nu ar fi căzut pentru ca, prin Persoana Sa, omul să unească întreaga creație, cea spirituală și cea materială, urcând „din slavă în slavă”, în deplină libertate,

31. Sf. Grigorie de Nyssa, *De hominis optificio*, 16, PG 44J84AC, apud. Vladimir Lossky, *op. cit.*, p.147-148.

către asemănarea cu Creatorul Său.

b. Omul - chip al chipului (eikon eikonos) lui Dumnezeu sau despre constituția hristologică a omului

„Acesta este Chipul lui Dumnezeu celui nevăzut, mai întâi născut decât toată făptura. Pentru că întru El au fost făcute toate, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie începătorii, fie stăpânii. Toate s-au făcut prin El și pentru El. El este mai înainte decât toate și toate prin El sunt așezate. Și El este capul trupului, al Bisericii, El este începutul, întâiul născut din morți, ca să fie El cel dintâi întru toate. Căci în El a binevoit (Dumnezeu) să sălășluiască toată plinirea. Și printr-Însul toate cu Sine să le împace, fie cele de pe pământ, fie cele din ceruri, făcând pace prin El, prin sângele crucii Sale.“ (Coloseni 1,15-20).

Învățătura Sfinților Părinți asupra omului ca ființă iconică, creată „după chipul lui Dumnezeu“, pleacă de cele mai multe ori de la aprofundarea acestui prim capitol al Epistolei Sfântului Apostol Pavel către Coloseni, un adevărat imn liturgic închinat lui Hristos - Chipul lui Dumnezeu. Respectivul fragment fundamentează antropologia ortodoxă în hristologie: adevărata constituție a omului este cea hristică, omul desăvârșit fiind cel care a ajuns „la măsura vârstei plinătății lui Hristos“ (Efeseni 4,14). Legătura temei pauline „Hristos - Chip al lui Dumnezeu“ și cea din Geneză „omul - după chipul lui Dumnezeu“, este, deci, una firească. După cum vom vedea mai jos, există numeroase referințe patristice la ideea că Hristos-Chipul este conținutul ontologic al omului - icoană a Chipului:

„Cel mai-întâi-născut decât toată zidirea este Chip al lui Dumnezeu (...) omul, însă, este făcut după Chipul lui Dumnezeu“³⁰.

„(...) desăvârșirea bunătății Sale constă în aceea că face ca omul să iasă din neființă la ființă, să nu fie lipsit de vreun bine, iar șirul acestor bunătăți este așa de lung, încât este imposibil să vorbim despre fiecare în parte. Scriptura, adunându-le într-o expresie care cuprinde totul, le-a desemnat astfel: Omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu, ceea ce vrea să spună că El a făcut natura umană părtaşă la tot binele. (...) Chipul poartă întru toate pecetea frumuseții Prototipului, dar, dacă nu ar exista vreo diferență față de Acesta, el nu va mai fi deloc o realitate asemănătoare cu cealaltă, ci s-ar confunda cu El. Deci, ce diferență există între dumnezeire și cel care

32. Sf. Grigorie Palama, *Omilie la lumini*, Ed. S. Oikonomos, Athena, 1861, p. 259,

*este după Chipul Său? Este aceasta: unul este necreat (Dumnezeu), celălalt (omul) primește existență prin creație“.*³¹

*„Așadar, creația omului după chipul lui Dumnezeu Care l-a plăsmuit, s-a făcut dintru început prin El (Hristos), ca să poată cuprinde cândva Arhetipul; și legea din Rai dată de Dumnezeu a fost tot pentru El (Hristos), ca să ajute adică pe om să fie călăuzit spre Hristos.“*³²

Această teorie a omului ca ființă iconică a cărei existență este determinată de Arhetipul (Modelul) ei necreat unifică variatele interpretări patristice ale „Chipului lui Dumnezeu“ din om, interpretări ce nu se află nicidecum în contradicție, ci vin să adauge dimensiuni complementare la construcția antropologiei ortodoxe. Zidindu-l după Chipul Său, Dumnezeu îi dăruiește omului, toate calitățile pe care El le are:

1. **Rațiunea** le este proprie oamenilor deoarece Creatorul „după însuși Chipul Său i-a făcut pe ei, dându-le și puterea Cuvântului/Rațiunii Lui, încât având-o în ei ca un fel de umbră a Cuvântului/Rațiunii, și făcându-se raționali, să poată rămâne în fericire“.³³

2. Omul are în sine **dorința și capacitatea de a crea** (demiurgos), având în sine chipul Rațiunii divine „prin care toate s-au făcut“ (Crezul): „Și în această privință omul este făcut chip al lui Dumnezeu, întrucât ca om, conlucrează (synergei) la facerea (nașterea) omului.“³⁴

3. **Stăpân al lumii** (Kyriarchos) îi este dat omului a fi, datorită lui Hristos, după al Căruia Chip a fost zidit, Împăratul cerurilor și Domn Atoat-stăpânitor (Pantokratoros): „Faptul că a fost făcut chip al naturii care stăpânește toate nu înseamnă nimic altceva decât că natura lui a fost creată dintru început ca împărăteasă.“³⁵

*„Deci prin cuvântul «chip» trebuie înțeles stăpânire și nimic altceva, că Dumnezeu l-a creat pe om ca să fie stăpân peste toate cele de pe pământ; și nimic nu este pe pământ mai mare decât el, ci toate sunt sub stăpânirea lui.“*³⁶

apud. Panayotis Nellas, *op. cit.*, p. 18.

33. Sf. Atanasie cel Mare, *Cuvânt despre întruparea Cuvântului* 3, PG 25, 101B, apud. Panayotis Nellas, *op. cit.*, p.9.

34. Sf. Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, 2, PG 8.497 B, apud. Panayotis Nellas, *op. cit.*, p. 9.

35. Sf. Grigorie de Nyssa, *De hominis optificio*, 4, PG 44,136BC, apud. Panayotis Nellas, *op. cit.*, p. 9.

36. Sf. Ioan Hrisostom, *Omilia a VIII-a la Facere*, București, Ed. I.B.M.B.O.R., 1987,

4. **Libertatea**, darul suprem de care se bucură ființa umană, îi este dată în virtutea facerii sale după chipul Celui ce este Libertate absolută: „În libertatea alegerii și-a avut asemănarea cu Cel ce stăpânește toate și, ca atare, nu a fost aservit prin nicio necesitate la ceva din afara lui, ci, după propria lui voie, s-a condus spre ceea ce i se părea potrivit și a ales ce i-a fost plăcut cu deplină putere.”³⁷;

„Dacă omul a fost făcut după chipul dumnezeirii celei fericite și supraesențiale, iar natura divină e liberă, urmează că și omul, care e chipul ei adevărat, este liber prin natură.”³⁸

5. Omul **recapitulează și conștientizează în sine întreaga creație** fiind persoană care „reunește într-însa aceste două lumi și participă, în general, la toate sferele lumii create”³⁹; „Iar ultimul în ordinea creației, l-a creat pe om, după Chipul propriu, de parcă întreaga creație s-a arătat legată de nevoile omului.”⁴⁰

6. Alcătuirea ființei umane din **trup și suflet**, din materie și spirit este icoana lui Hristos Care unește în mod tainic și de neînțeles, nedespărțit și neamestecat, firea dumnezeiască cu cea omenească:

„Fiindcă așa cum Dumnezeu Lui lucrează ... «teandric» (divino-uman) ... așa și sufletul este chip și asemănare a Cuvântului nevăzut al lui Dumnezeu, lucrează «psihandric», adică sufletește-trupește în același timp, după modelul teandric al lui Hristos.”⁴¹

7. De asemenea omul este, după cum afirmă teologul Vladimir Lossky, **persoană și natură** în același timp, deoarece: „ (...) oamenii au o fire comună, o singură fire în mai multe persoane. Această distincție între fire și persoană în om este tot așa de greu de priceput ca și distincția analogă dintre Firea una și cele trei Persoane în Dumnezeu (...) Ceea ce corespunde în noi chipului lui Dumnezeu, nu este deci o parte din firea noastră, ci per-

p. 102.

37. Sf. Grigorie de Nyssa, *Despre feciorie*, 12, PG 46, 369 BC.

38. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Disputa cu Pyrrhus*, PG 91,304C, apud. P. Nellas, op. cit., p.179.

39. Vladimir Lossky, op. cit., p. 135.

40. Teodor de Mopsuestia, apud. Teodoret al Cyrului, *La Facere. Întrebarea 20*, PG80, 109 B.

41. Atanasie Sinaitul, *La crearea omului „după chip“*, PG89, 1148D-1149A.

42. Vladimir Lossky, op. cit., p. 149-151

43. II Corinteni 3,18.

44. Panayotis Nellas, op. cit., p.23.

soana care cuprinde în ea firea“.⁴²

*c. Chip și asemănare sau despre destinul hristologic al omului
„Iar noi toți, oglindind cu fața descoperită slava Domnului, ne transformăm în chipul acesta din slavă în slavă ca de la Duhul Domnului“⁴³*

Așa cum am afirmat și în introducere, tema „chipului și asemănării“ este fundamentală în înțelegerea adevărată a ființei umane, în formularea unei antropologii ortodoxe, avându-L în centrul său pe Dumnezeu, mai exact, Persoana Fiului lui Dumnezeu întrupat.

De fiecare dată, când omul și-a negat constituția dar și destinul său hristocentric, istoria a înregistrat numeroase cazuri de deviere de la comportamentul „civilizat“, mergând până la autodistrugere și decădere în bestialitate. Atunci „când viețuiește teocentric, el se pune în valoare la infinit pe sine însuși, se dezvoltă și întrecește în veșnicie“.⁴⁴

În adevărata sa natură, care nu este cea de după cădere - a „hainelor de piele“ - ci însuși „chipul lui Dumnezeu“, omul este constituit în vederea depășirii barierei proprii creaturalității și tinderii către infinitatea iubirii lui Dumnezeu.

„Înainte de a fi îmbrăcat «haine de piele», omul purta un veșmânt «țesut de Dumnezeu» (Oda a șasea a Canonului Duminicii Brânzei din Triod); haina lui psiho-somatică era țesută din harul, lumina și slava lui Dumnezeu. Cei dintâi oameni creați «erau îmbrăcați cu slava de sus... slava de sus îi acoperea mai bine decât orice haină» (Sf. Ioan Hrisostom, Omilii la Facere, 15,4, PG 53,123 și 16,5). E vorba de veșmântul «chipului lui Dumnezeu» în om, de natura umana dinainte de cădere, alcătuită cu suflarea lui Dumnezeu și construită deiform. În acel veșmânt strălucea «asemănarea cu Dumnezeu» pe care o constituiau nu o «figură exterioară» sau o «culoare», ci «nepătimirea», «fericirea» și «nesticăciunea», caracteristici în care «se contemplă frumusețea dumnezeiască».⁴⁵

Chipul lui Dumnezeu după care a fost plăsmuit omul se manifestă în constituția acestuia din urmă ca ființă rațională liberă, creatoare, responsabilă față de tot ceea ce i-a fost dat în stăpânire ș.a.m.d. Dar, dincolo de această analiză statică, chipul lui Dumnezeu are și un caracter dinamic; toate

45. Sf. Grigorie de Nyssa, *Cuvânt la cei adormiți*, p. 46, 521. Apud D. Panayotis Nellas, *op. cit.*, p. 30.

46. *Ibidem*, p.19.

47. *Ibidem*, p. 14, 17.

darurile pe care omul le-a primit în ființa sa au scopul de a-i sluji în mod activ la desăvârșirea și unirea sa cu Dumnezeu-Cuvântul. Trebuie amintit aici faptul că *„natura umană nu se putea întregi prin simpla ei tindere spre desăvârșire; ea trebuie să realizeze unirea cu Arhetipul (...) Hristos este capul adevăratei umanități, natura umană neprimind încă ipostasul Logosului, era oarecum fără ipostas real, îi lipsea faptul «de a fi ipostaziată după Hristos». Era o femeie necăsătorită, sterilă, și, cum spune Sf. Pavel, «lipsită de cap» (I Cor. 11, 13)“.*⁴⁶

Dumnezeu făcea posibilă unirea omului cu Dumnezeu prin lucrarea energiilor necreate, însă, această unire nu ar fi fost deplină *„pentru că ea nu desființează distanța între natura divină și cea umană, ci, putem spune că aruncă doar o punte peste aceasta. Întreaga ei semnificație se află în faptul că pregătește și conduce spre unirea ipostatică care este deplină și definitivă pentru că, de vreme ce în Hristos natura divină și cea umană au același ipostas sau aceeași persoană, nu mai e posibil să le separe nicio distanță. (...) Faptul că Adam a fost creat după chipul lui Hristos, înseamnă că el trebuia să se înalțe la Arhetipul sau, mai exact, să se curățească și să iubească pe Dumnezeu în așa măsură încât Dumnezeu să vină să Se sălășluiască în el, Logosul să Se unească ipostatic cu omul și, astfel, să apară în istorie Hristos, să Se arate Dumnezeu-Omul (o Theanthropos)“.*⁴⁷

Această tendință de înălțare la măreția Chipului lui Dumnezeu și de unire cu Arhetipul său (care nu este Logosul pur și simplu, ci este Logosul întrupat) este o virtualitate, o posibilitate, și nu o necesitate; ea nu este impusă ființei umane ce se bucură de *darul suprem al libertății*. Chipul este un dat, asemănarea însă ține de voința omului. Chipul este pus în om prin voință dumnezeiască, asemănarea cere, însă, pe lângă harul lui Dumnezeu, și străduința (askesis) omului. *„Omul poate ajunge mai mult sau mai puțin la asemănare, dar nu poate fi mai mult sau mai puțin Chip. Asemănarea poate cădea în neasemănare sau invers, poate urca la Supra-Asemănare“.*⁴⁸

Depinde, cum am mai spus, de dorința omului de a fi mai mult sau mai puțin aproape de Dumnezeu. Această apropiere sau depărtare de Creator, ca reflecție a disponibilității spirituale a omului, explică natura ultimă a iadului

48. Jean Kovalevsky, *op. cit.*, p.74.

49. *Ibidem*, p.74.

50. Vladimir Lossky, *op. cit.*, p.129-130.

51. *Ibidem*, p. 136-137.

și a raiului ca experiențe simultane ale aceluiși Râu de foc al Iubirii divine. *„Chipul este temelia, punctul de plecare. Asemănarea este piscul, punctul de sosire. Asemănarea nu va lumina deplin în om, decât atunci când se vor plini vremurile. Chipul poate fi din ce în ce mai asemănător. Asemănarea este ducerea la perfecțiune a Chipului. Chipul este oglindirea divinului în noi. Asemănarea este îndumnezeirea noastră. Chipul ne arată «cum»-ul universului; Asemănarea, «de ce»-ul lui. Chipul treimic sălășluiește în profunzimile omenești; Asemănarea, în gândirea treimică pe care o putem atinge prin intermediul harului și al libertății“.*⁴⁹ Așadar, după cum spune și episcopul Jean Kovalevsky, asemănarea noastră deplină cu Dumnezeu nu va fi posibilă decât după Judecata de Apoi, când nu-l vom mai vedea pe Dumnezeu „ca prin oglindă, în ghicitură“, ci „față către față“ (I Cor. 13, 12).

Pentru gândirea patristică starea omului de după cădere, căruia, așa cum afirmă teologia occidentală, îi fusese supra-adăugat harul, nu este cea „naturală“ ci tocmai invers: naturalul în om este constituția lui „după Chipul lui Dumnezeu“, omul „natural“, post-adamic, e supra-adăugat. *„Tradiția răsăriteană nu cunoaște «firea curată», căreia i s-ar adăuga harul ca un dar supranatural. Nu există pentru ea o stare firească, «naturală», harul fiind cuprins în însuși actul creator.(...) Căci nu există «fericire naturală» pentru făptura care nu poate avea alt scop decât îndumnezeirea.“*⁵⁰

Evoluția firească a lui Adam către asemănarea și unirea desăvârșită cu Dumnezeu este prezentată în mod admirabil de Sfântul Maxim Mărturisitorul: *„Primul om era chemat să adune în ființa lui toată ființa creată; el trebuia, în același timp, să atingă unirea desăvârșită cu Dumnezeu și astfel să confere întregii creații starea îndumnezeită. El trebuia, mai întâi, să desființeze în propria lui natură împărțirea în două sexe, printr-o viață fără de patimă dusă după modelul arhetipului dumnezeiesc. Apoi, trebuia să reunească Raiul cu restul pământului, adică purtând totdeauna în el însuși Raiul, într-o comuniune statornică cu Dumnezeu, adică să transforme tot pământul în Rai. După aceea trebuia să desființeze condițiile spațiale, nu numai pentru mintea, ci și pentru trupul său, adunând pământul și cerul, toată lumea văzută. Depășind marginile lumii sensibile, trebuia să pătrundă*

52. Sf. Grigorie de Nyssa, *De hominis optificio*, cap. 16, PG 44, 185-204 apud. V. Lossky, *op. cit.*, p.149.

53. Sf. Grigorie de Nyssa, *De hominis optificio*, cap. 16, 16 apud. Alex. Kalomiros, *op. cit.*, p. 56-57.

în lumea inteligibilă printr-o cunoaștere egală cu cea a duhurilor îngerești, ca să reunească în el însuși lumea inteligibilă și lumea sensibilă. În sfârșit, neavând în afara lui decât numai pe Dumnezeu n-ar mai fi rămas omului decât să se dăruiască în întregime Lui, într-un elan de dragoste, redându-i universul întreg unit în ființa omenească. Atunci Dumnezeu însuși S-ar fi dat la rândul Său omului, care ar fi avut, în virtutea acestui dar, adică prin har, tot ceea ce Dumnezeu posedă prin firea Sa. În felul acesta s-ar fi îndeplinit îndumnezeirea omului și a întregii lumi create.”⁵¹

„Și l-a făcut Dumnezeu pe om după chipul său (...); bărbat și femeie i-a făcut.”

În textul de mai sus, omul nu este prezentat sub un chip anume, ca în cazul lui Adam, din a doua istorie a creației. Sfântul Grigorie de Nyssa apreciază aceasta prin prisma faptului că „*Pronia și Puterea dumnezeiască îmbrățișează tot neamul din prima creație... Deoarece chipul nu este într-o parte a firii, nici harul într-un ins - ci această virtute se întinde asupra întregului neam, nicio deosebire nu există din acest punct de vedere între omul plăsmuit în prima creație a lumii și cel ce va veni la sfârșitul lumii. Ei poartă deopotrivă în ei chipul dumnezeiesc... Deci, omul creat după chipul lui Dumnezeu este firea înțeleasă ca un tot. Aceasta poartă asemănarea cu Dumnezeu*”.⁵²

Cartea Facerii ne arată și prin aceasta că, dincolo de unicitatea persoanelor și de apariția lor treptată de-a lungul istoriei, Dumnezeu a creat omul ca întreg, ca umanitate ce urma să devină „Biserică tainică” și prin care întregul univers să fie transfigurat.

Referitor la expresia „bărbat și femeie i-a făcut”, aici nu vom preciza decât faptul că Dumnezeu „văzând mai dinainte prin puterea și spre știința sa care va fi înclinarea mișcării voinței omului în stare de neatârnamare și libertate, văzând ceea ce va fi, a născocit pentru chipul său distincția masculinului și a femininului, care nu se referă însă la arhetipul dumnezeiesc, ci, așa cum spuneam, se leagă de firea rațională”.⁵³ Vom aprofunda problema raportului bărbat-femeie în cadrul unui capitol distinct dedicat

54. Ep. Jean Kovalevsky, *op. cit.*, pp. 86-87.

55. *Ibidem*, p.88.

56. Al. Schmemmann, *Din apă și din Duh*, Ed. Scripta, București, 1992, p. 12.

57. Alexandros Kalomiros, *op. cit.*, p. 50.

exegezei celui de-al doilea referat biblic asupra creației.

„Și Dumnezeu i-a binecuvântat zicând: creșteți și vă înmulțiți, umpleți pământul și supuneți-l!“

În cazul omului, Dumnezeu nu a mai poruncit, ca mai înainte animalelor, ci l-a binecuvântat spre a se înmulți, spre a fi roditor și a stăpâni pământul chemându-l la demnitatea de a-i fi colaborator: „...porunca înmulțirii și a rodniceii este vrerea dumnezeiască a sinergiei. Dumnezeu vrea ca omul să conlucreze liber cu El, să împlinească prin propria lui voire numărul la care trebuie să ajungă omenirea“.⁵⁴ Mai mult chiar, Creatorul nu-i cere să se îngrijească de hrană sau de propria-i creștere spirituală. Viețuind în legătură permanentă cu Dumnezeu, toate celelalte îi vin fără nici un efort. Iubirea și lumina divină îi sunt omului hrană și apă vie. Să ne amintim și de cuvintele Mântuitorului: „Căutați mai întâi împărăția cerurilor și toate celelalte se vor adăuga vouă!“ Dumnezeu vrea ca tot mai multe făpturi umane să se împărtășească și să se bucure de Ospățul veșnic de la masa iubirii dumnezeiești.

Creatorul îi cere firii, înainte de orice, să fie risipitoare, roditoare, să împrăstie fără să chibzuiască. „Nu te îngrijora creație a Mea. Eu îmi știu numărul. Fii zaraful care zice: eu dăruiesc, eu dăruiesc; stăpânul casei care primește fără încetare oaspeți noi la ospățul său; intrați, prieteni!“.⁵⁵

Îndemnul de a stăpâni și a supune toate celelalte lucruri și ființe create nu presupune o atitudine tiranică și violentă, ci, dimpotrivă, o atenție sporită față de întreaga natură. Realizând legătura între ansamblul lumii create și Stăpânitorul a toate, omul este răspunzător pentru felul în care își subordonează creația ridicând-o la starea de transfigurare în Dumnezeu sau pervertind-o prin păcat și fărădelege.

Sfinții Părinți arată că, înainte de căderea omului, fiarele se temeau de acesta și i se supuneau recunoscându-l drept stăpân. Putem vedea acest lucru și din relatarea celui de-al doilea referat biblic asupra creației, atunci când Dumnezeu aduce la Adam toate fiarele pentru a le pune nume (Facere 2,19). După cădere, însă, animalele, care până atunci erau sub stăpânirea

58. *Ibidem*, p. 51.

59. *Ibidem*, p. 99.

60. Ep. Jean Kovalevsky, *op. cit.*, p. 102.

61. Panayotis Nellas, *op. cit.*, p. 30-31.

omului, au devenit pricină de frică pentru acesta din urmă. Este o consecință firească a decăderii omului primordial din demnitatea la care fusese ridicat. Sfântul Vasile cel Mare subliniază în omiliile sale la Hexaemeron faptul că omul s-ar fi ridicat mult mai greu din cădere dacă ar fi păstrat în continuare cinstea de stăpân peste animale, dată lui de către Dumnezeu.

„...*Acestea vor fi vouă spre hrană*“

În Rai omul a primit permisiunea de a consuma doar ierburi și fructe deoarece acestea sunt lipsite de o viață individuală, așa cum o au animalele. Consumul semințelor din ierburi și al fructelor din arbori nu întrerupe mersul firesc al cosmosului. Însă uciderea unui animal reprezintă un gol în ecuația universală, o desprindere iremediabilă.

În sens spiritual, omul se hrănește din iubirea lui Dumnezeu prin lumea care „*a fost creată ca o «materie», ca un material al unei euharistii universale.(...) În Biblie, hrana pe care o mănâncă omul, lumea pe care trebuie să o consume pentru a trăi, îi este dată de Dumnezeu și îi este dată ca «împărtășire cu Dumnezeu».(...) Tot ceea ce există este darul lui Dumnezeu făcut omului, pentru a face din viața omului o comunicare cu Dumnezeu. Este iubirea lui Dumnezeu făcută hrană, făcută viață pentru om. Dumnezeu binecuvintează tot ceea ce El creează, și în limbajul biblic aceasta vrea să spună că El face din întreaga creație semnul și mijlocul revelării Sale. «Gustați și vedeți cât de bun este Domnul!»⁵⁶*

Din acest punct de vedere, definiția lui Feuerbach: „*Omul este ceea ce mănâncă*“ este îndreptățită. Ființa umană este caracterizată de foame. Depinde însă ce consumă sau, mai degrabă, scopul pentru care face acest lucru. Hrana, i-a fost dată omului spre împărtășirea din bunătatea și frumusețea creației pentru ca, astfel, să se ridice cu mintea și cu sufletul către Cel care le-a făcut pe toate din nimic, binecuvântându-L.

„*Bune foarte!*“

Dumnezeu a examinat și contemplat rațiunile așezate în fapte de către Logosul creator și „*iată, că erau bune foarte!*“. Potrivit planului Său, toate lucrurile și faptele fuseseră aduse la ființă, inclusiv omul ca încununare și rege al creației, fiind bune, frumoase și folositoare. Însă slăbiciunea și întunecarea firii omenești de după căderea în păcat au condus la idolatrie și au făcut ca omul să nu mai poată face distincția între cele create și Creatorul

62. Sf. Grigorie de Nyssa, *Poemata Dogmatica*, cap. 8, Despre suflet v. 70-75, PG 37,

lor. Profetul repetă de fiecare dată după apariția unei noi realități că este „bună foarte“ pentru a arăta nu perfecțiunea acesteia, ci faptul că are drept scop să înainteze în desăvârșire, din bine în mai bine și pentru a-i îndemna pe semeni să se ridice cu gândul de la frumusețea făpturii la măreția lui Dumnezeu.

În acest „verdict“ dat de Creator după contemplarea celor create se află, bineînțeles, și omul. Se pune însă întrebarea dacă Dumnezeu a contemplat doar prima ființă umană sau întreaga omenire de până la sfârșitul veacurilor? Având în vedere cele expuse mai sus, faptul că în Adam se cuprindeau potențial toți urmașii săi, așa cum în sămânța de stejar se află „in nuce“ și pomul, și ghindele, răspunsul înclină către cea de-a doua variantă în care contemplarea a cuprins întreaga umanitate, pentru Dumnezeu, omul fiind creat o dată pentru totdeauna.

„Și-n ziua a șasea și-a împlinit Dumnezeu lucrarea pe care o făcuse; iar în ziua a șaptea s-a odihnit de toate lucrurile Sale pe care le făcuse și a binecuvântat Dumnezeu ziua a șaptea și a sfințit-o...”

Cuvântul grecesc „syntelesen“ din Facerea 2,2 („Și-n ziua a șasea și-a împlinit Dumnezeu lucrarea...“) înseamnă a desăvârși, a duce la bun capăt un lucru, dar nu singur, ci în cooperare (syn - teleo), ceea ce întărește ideea unui Dumnezeu treimic exprimată și în Facerea 1, 26. Același cuvânt ne aduce aminte de acel „Săvârșitu-s-a!“ (tetelestai), ultim strigăt al Mântuitorului pe Cruce, care „însemna faptul că El și-a încheiat lucrările pe care a vrut să le facă pentru creaturile Sale (...). Iar atunci când Domnul Iisus I-a rostit pe cruce, n-a fost urmat îndată de moartea în care Fiul Cel Unul-Născut al lui Dumnezeu S-a odihnit de toate lucrurile Sale în ziua sâmbetei, ziua a șaptea, al cărei tip și prefigurare profetică este această zi a șaptea a facerii?”⁵⁷

Acest fapt vine să confirme încă o dată aserțiunea că Moise a preînchipuit în mod tainic, luminat fiind de înțelepciunea dumnezeiască, cele ce aveau să se petreacă mult mai târziu cu Mântuitorul Hristos. „Taina învierii care a urmat acesteia (zilei odihnei - n.ns. G.A.) nu este menționată aici din trei motive. Mai întâi, fiindcă e deja menționată tainic prin faptul creării omului după chipul lui Dumnezeu, adică după chipul Hristosului Înviat. În al doilea rând, fiindcă nu trebuia dată diavolului nicio sugestie privitoare la modul în care el urma să fie înfrânt. În al treilea rând, fiindcă puțin mai încolo, în

*capitolul 3, o altă profeție arată deja ce se va întâmpla.*⁶³

Versetul respectiv trebuie înțeles nu în sensul de retragere a prezenței lui Dumnezeu din creație după perioada hexaemeronică, ci ca încetare a lui Dumnezeu de-a mai plăsmui lucruri, aducându-le de la neființă la ființă. Căci „odihnă“ nu înseamnă ne-lucrare a lui Dumnezeu în mijlocul creației. Mântuitorul-Înșuși ne spune că „*Tatăl Meu până acum lucrează și Eu lucrez*“ arătând astfel veghea și purtarea de grijă, providența divină asupra lumii.

*Al doilea referat biblic asupra creației
(Facerea 2. 4-25)*

Adam - principiul vs. Adam - încununare a creației

Dacă în cea dintâi variantă omul este încununarea creației, microcosm, sinteză în mic a universului, zidit post-hexaemeronic, în cea de-a doua omul ocupă locul central, este modelul de alcătuire a universului: „(...) *imaginați-vă un om imens, ale cărui schelet, nervi, mușchi, artere, funcții (respirație, digestie, mișcări) ar fi cosmosul, adică sistemele planetare, mineralele, vegetația, fauna etc. Adamul-ideal, prototipul, este toate acestea. Componentele universului sunt mădulele lui, «părțile» lui.*

*Omul acesta ideal, universal, cosmic, va fi dumnezeiește descris de Sfântul Apostol Pavel: «Trupul lui Hristos cuprinde omenirea, cohortele de îngeri, natura în plinătatea ei; toate acestea sunt mădulele Lui, iar El le este Cap.»*⁶⁴

Al doilea referat biblic asupra creației răstoarnă planul antropologic, Adam devenind cel dintâi în ordinea creației. Textul ne prezintă drept cadru al plăsmuirii primului om materia nediferențiată, indistinctă, brută, lipsită de orice armonie, pământul neîmpodobit cu vegetație și mulțime de animale, „*ci numai un abur ieșea din pământ și umezea suprafața pământului.*“ (Facerea 2, 6). Acest abur care ieșea din pământ arată dorința de viață, dinamismul interior al materiei create.

„Și Domnul Dumnezeu l-a zidit pe om din țărâna luată din pământ și a suflat în fața lui suflare de viață“

Trupul Prototipului lumii, al lui Adam-principiul, prin similitudine cu nașterea lui Hristos din Fecioara-Mamă, „*a fost plăsmuit de Dumnezeu din*

63. Alexandros Kalomiros, *op. cit.*, p. 40.

64. Sf. Epifanie al Ciprului, *Panarion*, 64, 18, PG 41, 1197 D, apud. Panayotis Nellis,

*țărână, dintr-o țărână nediferențiată încă, neînsămânțată încă de niciun grăunte al firii, pură, virgină, de dinaintea evoluției, de dinaintea coacerii; această țărână umedă, deci zămislitoare, a cărei fecunditate nu era atrasă de nicio altă ființă creată, prinsă de unica, fierbinte și discreta dorință a lui Dumnezeu, dorință fără împărțire, întoarsă către cugetarea și viața dumnezeiască.*⁶⁰ Creatorul începe, așadar, cu forma exterioară, cu trupul pe care-l pregătește pentru a-i insufla duh de viață în interior, transformându-l în „templu al Duhului Sfânt“, transfigurându-l într-un trup al conștiinței de Dumnezeu.

Trupul lui Adam se deosebește de trupul celorlalte făpturi prin transparența sa atât față de lumea materială față de care nu întâmpină nicio rezistență, cât și față de lumea spirituală cu care se află în continuă comuniune și comunicare. Destinat fiind transfigurării, spiritualizării prin suflare divină, trupul devine din „țărâna pământului“ un trup euharistic, conștient de existența sa în Dumnezeu. Sfântul Ioan Gură de Aur spune în a douăsprezecea sa omilie la cartea Facerii că trupul omului era ca o unealtă ce avea nevoie de Cineva care să o miște sau ca o liră în așteptarea atingerii harului pentru a putea aduce cântare de mulțumire și laudă Stăpânului.

Fiind „*gol pentru simplitate*“, după expresia Sfântului Grigorie de Nyssa, trupul adamic „*nu cuprindea în el «calități» contrare între ele, care acum îl trag în direcții opuse, îl macină prin stricăciune și îl corup, ci «un alt amestec cuvenit lui... alcătuit din calități simple și necontradictorii între ele*“.⁶¹

Cât privește natura sufletului, același Sfânt Părinte ne arată că suflarea de viață este „*o revărsare din dumnezeirea cea nevăzută. Astfel, din țărână și din suflare omul a fost creat chip al Celui nemuritor, căci atât într-unul (trup), cât și în celălalt (suflet) stăpânește firea cea duhovnicească. Tocmai pentru aceasta, în calitatea mea de pământ, eu sunt legat de viața de aici, dar fiind și părțică dumnezeiască, port în mine dorul după viața viitoare*“.⁶² Această suflare de viață are o importanță fundamentală pentru antropologia creștină. Dacă Domnul Dumnezeu n-ar fi suflat în fața lui Adam duh de viață, atunci acesta, oricât de armonios ar fi fost constituit față de celelalte animale, n-ar fi primit în ființa sa pe Duhul Sfânt și n-ar fi fost vrednic să

op. cit., p.26

65. Vladimir Lossky, *op. cit.*, p. 131-132.

tindă către asemănarea cu Dumnezeu. „*Omul nu are nimic divin în el însuși (...) Prin el însuși, omul, suflet și trup, e pulbere luată din pământ. Numai prin harul lui Dumnezeu devine omul ceea ce am văzut mai sus. Chiar și ca viețuitoare, harul lui Dumnezeu ne-a făcut să fim ceea ce am devenit. Omul nu există de sine. El atârnă în întregime de Creatorul său.*”⁶³ Suflarea divină este, deci, fundamentul atât al adevăratei personalități a omului, cât și al intrării acestuia în comuniune cu Dumnezeu.

Înainte de a încheia, mai trebuie spus că între trupul și sufletul omului, așa cum au fost ele alcătuite de către Dumnezeu, există o strânsă legătură căci „*împreună cu sufletul, trupul alcătuiește prin compunere (sinteză) natura umană deplină. Om, însă, după natură, nu se numește foarte adevărat nici sufletul fără trup, nici trupul fără suflet, ci compusul rezultat din compunerea sufletului și trupului într-un singur chip.*”⁶⁴ Această unitate suflet-trup este de neclintit: „*... fiecare element al trupului este păzit «ca de o strajă» (Sf. Vasile cel Mare, Despre suflet și nemurire) de puterea cugetătoare a sufletului care-l însemnează cu pecetea sa, căci sufletul își cunoaște trupul chiar când elementele sale sunt risipite în lume. Astfel, în starea muritoare, după păcat, natura duhovnicească a sufletului va păstra o oarecare legătură cu elementele despărțite ale trupului pe care ea va ști să le găsească la înviere, ca să fie prefăcute în «trup duhovnicesc», care este adevăratul trup, deosebit de corporalitatea noastră grosieră, «veșminte de piele», pe care Dumnezeu le-a făcut după păcat pentru Adam și Eva.*”⁶⁵